

*Илија Кајтез**

*Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет „Унион Никола Тесла”, Београд*

*Срђан Старчевић***

Војна академија, Универзитет одбране, Београд

ОПРАВДАНОСТ ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ВРЕМЕНУ ЕРОЗИЈЕ НЕУТРАЛНОСТИ У ЕВРОПИ***

Сажетак

Предмет овог рада јесте оправданост политике војне неутралности Републике Србије после избијања руско-украјинског сукоба, дакле у времену веома напетих односа између земаља Запада и Русије. Значај ове теме додатно је порастао након што су две неутралне државе, Шведска и Финска, одустале од неутралности, а дебата о сврсисходности неутралности појавила се и у другим неутралним државама, нпр. у Ирској, Малти и Аустрији. Циљ рада је да се из политиколошко-социолошке перспективе испита да ли је заузимање позиције војне неутралности Србије и даље оправдано. Узроци због којих је Србија прогласила војну неутралност нису нестали, као што није нестала ни подељеност српског друштва у коме „се роје опреке Истока-Запада”, како је то називао Владимир Велмар Јанковић. Стога је хипотеза овог рада да је војна неутралност Србије

* Имејл-адреса: ilijasbm@ptt.rs.

** Имејл-адреса: srdjan.starcevic@vs.rs.

*** Чланак је настао као резултат рада на интерном научном пројекту Института за политичке студије, у Београду под називом „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе”.

оправдана друштвеном стварношћу у Србији. Аутори закључују да је војна неутралност повољна стратешка опција за Републику Србију, како због болних сећања грађана Србија на НАТО агресију на СР Југославију (стога и слабог упоришта у бирачком телу опције за чланство Србије у НАТО) и подршке коју Руска Федерација даје Србији када је реч о Косову и Метохији, тако и због интринзичних вредности неутралности које могу да постану идентитетска одлика и буду основа за обнову органске солидарности у српском друштву.

Кључне речи: војна неутралност, лом неутралности, рат, Република Србија, НАТО, руско-украјински сукоб

УВОД

Крај Хладног рата, симболично представљен рушењем Берлинског зида 1989. године, са нестанком комунистичке алтернативе као „есхатолошког непријатеља” (Sartori 2001, 272) капитализма, уз распуштање Варшавског уговора и распад Савеза Совјетских Социјалистичких Република 1991. године, обликовао је униполарни свет са Сједињеним Америчким Државама као глобалним хегемом. Истовремено, на Западу, неолиберално крило глобалне политичке моћи тријумфовало је над кејнзијанско-социјалдемократским крилом (Реџиљić 2002, 19–22). У том историјском часу почело је премрежавање света различитим видовима комуникације, сарадње и међузависности, засновано на неолибералним вредностима и економским претпоставкама, уз помоћ нових комуникацијско-информационих технологија. Тако је започела убрзана глобализација света. Мотори овог процеса у том часу били су политика „уједначавања свих економија око једног скупа хомогених правила игре, тако да капитал, робе и услуге могу да теку унутра и напоље, како одреди тржиште” и политички притисак, па и војне интервенције, према земљама које нису радо прихватале дерегулацију финансијских тржишта, либерализацију међународне трговине и инвестиција и приватизацију јавних предузећа (Kastels 2018, 226–229). Њену репродукцију омогућавају потрошачко друштво и масовна култура. Истовремено, појавила се и идеолошки обликована теза о крају историје – неолибералном рају на земљи (Starčević 2007, 63–64). Филозофско-историјска теза о крају историје, као интелектуална

рефлексија која је одговарала духу времена, била је, међутим, у нескладу са постојањем НАТО-а, војно-политичког савеза чији је хладноратовски непријатељ нестало са сцене. Северноатлантски савез је успео да се прилагоди новим околностима, поставши политичко-војна организација – „заједница вредности” и војна подршка глобализма (Kremer 2000, 8). Ангажовањем на простору некадашње СФР Југославије, НАТО је потврдио своју нову друштвено-историјску улогу. Примамљивост евро-атлантских интеграција порасла је у наредним годинама, па се НАТО проширио неколико пута од 1989. године (Menon and Ruger, 2020). Тешко је или готово немогуће одолети искушењу (над)моћи, јер како каже на једном месту Слободан Јовановић моћ има тежњу да надима готово све људе и владаре. НАТО, наравно, том искушењу није одолео. Напротив.

Статус неутралности у униполарном свету је остао релативно примамљив и одржив, пре свега за оне државе Европе које су и током Хладног рата биле неутралне. Све те државе, ипак, на један или други начин, сарађивале су са НАТО у многим активностима, од размене искустава до изградње интероперабилности ради учешћа у заједничким вежбама, па и у мултинационалним операцијама. Да је неутралност задржала смисленост показује и чињеница да унутар НАТО-а није постојао консензус у вези са сваком војном операцијом, због чега су САД организовале „коалиције вољних” (Starčević 2007, 77). Пожељност неутралности, међутим, почела је да опада у другој деценији 21. века, недуго пошто је Република Србија прогласила своју војну неутралност. Тако су се, на пример, појавиле тврдње да неутралност подразумева неопредељеност, индиферентност, небригу, одсуство ангажованости, те да звучи досадно (Nielsen 2013, 17–18). Неутралност није пожељна у свету који почиње да се оштро, радикално и бескомпромисно дели. У великом рату врло је тешко или готово немогуће остати неутралан, поготово малим државама и малобројним народима. Савремени свет је, нажалост, дубоко подељен у свим сферама живота: економији, финансијама, политици, идеологији, дипломатији, геополитици и војним питањима. Имајући у виду искуства и стратешка опредељења других држава, потребно је да се постави питање оправданости војне неутралности Републике Србије.

ЕРОЗИЈА И ЛОМ НЕУТРАЛНОСТИ У 21. ВЕКУ

Институт неутралности као легитимна платформа за спољнополитичко деловање држава уобичајено се повезује са модерним државама и стањем у Европи после Вестфалског мира, 1648. године, мада корени неутралности сежу дубоко у стари век (Blagojević 2016, 241). Пракса неутралности и њено нормативно уређење стварани су у дугом, вишевековном периоду, од 16. до 19. века, на основу искуства Швајцарске (Blagojević 2022, 125). Швајцарској, Шведској и Аустрији, европским државама које су током низа деценија биле неутралне или су још увек неутралне, било је неопходно много времена за прелазак пута од првих идеја о неутралности, преко постизања унутрашњег консензуса о томе, до међународног признања неутралног статуса. Швајцарска неутралност, чија је изградња почела у 16. веку, компромитована је у Француским револуционарним ратовима и Наполеоновим ратовима. У Шведској је неутралност била схваћена као флексибилна платформа за деловање у међународној политици и имала је своје мрачне епизоде током Другог светског рата, али се сматрало да је у другој половини 20. века неутралност постала важно обележје шведског идентитета. Аустријске идеје о неутралности после Првог светског рата прекинуло је припајање Немачкој пред Други светски рат. Ова држава је 1955. године прогласила сталну неутралност, али тек након што је аустријска дипломатија убедила Совјетски Савез, САД, Британију и Француску да је реч о оптималном избору (Blagojević 2022, 126). За Ирску, неутралност је такође вишедеценијски избор, чији се заматак јавља тридесетих година 20. века, а потврђује се током Другог светског рата и Хладног рата (Keatinge 2022, 4). Неутралност држава грубо је гажена у 20. веку. О томе најбоље сведоче историјска искуства Холандије (у Другом светском рату), Белгије (у оба светска рата) и Краљевине Југославије (у Другом светском рату). Уосталом, од 20 држава које су желеле да остану неутралне током и непосредно после овог рата, то је било могуће за само њих пет (Keatinge 2022, 2). Током Хладног рата, Европа је била подељена између два супротстављена блока, НАТО-а и Варшавског уговора. Између њих, налазиле су се неутралне државе: на северу Финска и Шведска, у средњој Европи Аустрија, а на југу несврстана СФР Југославија и неутрална Малта. Малта је своју неутралност унела у устав пред крај Хладног рата, 1987. године, тек пошто је обезбедила писмену

подршку својој неутралности кључних земаља: Француске, Италије, Алжира, Либије и Совјетског Савеза (Galea 2022). Нови талас проглашења неутралности настао је после распуштања Варшавског уговора, када Украјина стиче независност, али у Декларацији о независности одмах помиње и неутралност (1990) и када Молдавија проглашава неутралност (1994). Ипак, у Молдавији су остале руске трупе у Придњестровљу. У Украјини, неутралност је проглашена законом 2010. године, али и напуштена 2014. године, после смене власти. Зато су оправдана гледишта према којима „кључни проблем није била неутралност Украјине, већ неискреност у њеној примени и покушајима да се њоме ‘тргује’ на међународној сцени, уз наговештаје да може бити напуштена” (Blagojević 2022, 130).

Већ на основу овог веома кратког приказа неутралности у Европи може се закључити да је државама које су се определиле за неутралност било потребно много времена, умешности и доследности да би стекле неутралан статус, као и значајна вештина у спољнополитичким пословима, мудра и спретна дипломатија и улагање у војну моћ да би тај статус одржале. Такође, неутралност је била избор релативно слабих држава, у нади да ће их она заштитити у опасним, ратним временима; та је нада понекад била оправдана, а почесто је изневерила оне који су се у њу уздали. Ипак, чињеница је да је неутралност у Европи постојала континуирано кроз читаво модерно раздобље историје и да је одређени број држава које су се окретале ка неутралности, с мање или више изгледа на успех у остваривању својих безбедносних интереса, увек постојао. Истини за вољу, запажање једног америчког политичара из средине прошлог века, према коме неутралност све више постаје застарео концепт, јесте тачно, о чему сведочи повећавање броја држава чланица НАТО, као и констатација о „историјском паду неутралности” под ударцима глобализације и лоших искустава неутралних држава 20. веку (Greminger and Rickli 2023, 27; Blagojević 2022, 123).

Међутим, са почетком Украјинске кризе 2014. године, наступила је значајна промена у пожељности неутралности као избора држава у Европи за остваривање својих безбедносних интереса. Реч је о појави која се може назвати ломом неутралности.

Лом неутралности најавио је Генералштаб Оружаних снага Шведске, уписујући поново у актуелну политичку агенду проблеме способности друштва за одбрану и применљивости концепта тоталне одбране у савременом друштву (Czarny and Kubiak 2022).

Отворено признање шведског Генералштаба да је способност шведског друштва за одбрану изазвана на многе начине (демографски, социјално, аксиолошки, културно, итд.), само је додатно потцртало озбиљност опадања војне моћи у Европи. Не треба заборавити да је Гиденс (*Anthony Giddens*) објаснио да су разлози „неодољивог ширења западњачког стила живота у свету у последња два века” проистекли из економске, политичке и војне трансформације европских друштава после индустријализације. То су економска супериорност заснована на индустријској производњи, политичка мобилизација и интерациона снага нације и војна надмоћ (Giddens 2001, 53). Иако је војна моћ свакако повећана захваљујући развоју ратне технике, способност националних држава да на бојно поље изведу масовне војске, састављене од стотина хиљада, па и неколико милиона војника, било је од пресудног значаја за доминацију Европе и европског начина живота, од индустријске револуције до краја Другог светског рата. Ове милионске војске биле су попуњаване регрутима, на основу обавезног служења војног рока. Већина европских држава већ се барем две деценије суочава са ниском мотивацијом својих грађана за служење војног рока, због чега своју војну моћ заснивају не више на националној стајаћој војсци, него на „малој професионалној војсци” (Starčević i Blagojević 2023, 37–38). Проблем је утолико већи што ни најразвијеније и најбогатије савремене државе не могу да обезбеде квалитетну попуњу чак ни таквих, релативно малобројних оружаних снага. Једноставно речено дошло је до корених и радикалних промена у пожељним вредностима живота у тим материјално најбогатијим земљама. Потрошачки менталитет и жеља да се у овом животу иживе све могућности живота, што већег личног уживања и благодети и стицања богатства су у великој супротности са вредностима војног етоса, стоицизма и личног жртвовања живота за Отаџбину. У таквим околностима, неутралност као стратешки избор малих држава, постала је упитна, јер „мала професионална војска”, притом слабо попуњена и без могућности да се ослони на друштво преко ваљане имплементације свеобухватне одбране, не задовољава друштвену потребу за заштитом (Starčević i Blagojević 2022, 223–224).

Иако је могуће сагледавати руско-украјински сукоб и „као дугорочни ефекат НАТО интервенције против Југославије” (Costamagna 2023, 541), прву велику промену у потенцијалном отклону политичке архитектуре света од униполарности, то јест ка полицентричности,

најавила је криза изазвана руском анексијом Крима, 2014. године, и одмах затим, војна интервенција Руске Федерације у Сирији, која је започела 2015. године. Био је то дефинитивни крај могућности за постизање сарадње између НАТО и Русије, која је почетком овог века некако лебдела изнад Европе, очигледно неуспешно покушавајући да се отелотвори.

Ако привремено и само ради истицања суштинске чињенице занемаримо узроке који су довели до руско-украјинског сукоба, довољно је рећи: оружје је у Европи поново зазвекетало, у највећем оружаном сукобу на Старом континенту од Другог светског рата. Да парафразирамо Маркса (*Karl Marx*) и Енгелса (*Friedrich Engels*): „Баук кружи Европом, баук рата” (Starčević i Blagojević 2023, 40). Та чињеница променила је стање у међународној политици које је постојало од краја Хладног рата до 2022. године. Ова промена, даље, довела је у многим неутралним државама до потребе да се поново анализира сопствени стратешки избор. Шведска и Финска, под утиском руске опасности, одустале су од своје неутралности. Гласови који су позивали на учлањење ових држава у НАТО постојали су и раније. Нарочито су постали гласни после 2014, али је такође постојало разумевање да дуго практиковање неутралности постало део идентитета грађана ових држава, те да би чланство на референдумима било одбачено (Michel 2011, 18–19; Torvalds 2017, 103; Simonу 2017, 95). Руско деловање у Украјини 2022. године послужило је као катализатор за сврставање на северу Европе или, тачније, за прелазак из статуса веома обојене неутралности у преферирани савез, за који су оружане снаге Шведске и Финске већ увелико биле спремне. Финска је 2023. године постала чланица НАТО-а, а ускоро се очекује и учлањење Шведске. Постоји могућност да се сличан сценарио понови и у некој другој неутралној држави у Европи. Дебате у вези са неутралношћу већ су се појавиле, нпр. Ирској, Малти и Аустрији (Webber 2023; Briffa 2023; Scheidler 2023).

Наравно, поред унутрашњих политичких дебата и разматрања стратешких опција, не треба заборавити ни утицај који на одлуке о сврставању или неутралности имају спољни политички актери. Оно што је у Европи почело као ерозија неутралности у периоду између Другог светског рата и постхладноратовског периода, изгледа да ће се завршити сломом неутралности. Мудро звучи закључак Милоша Кнежевића: „Тешко је бити неутралан у јучљиво пристрасном свету...” (Кнежевић 2022, 150).

Некадашњи начелник Генералштаба Оружаних снага Аустрије генерал Едмунд Ентахер (*Edmund Entacher*) изјавио је приликом посете Републици Србији 2009. године да су Србија и Аустрија прешле веома различите путеве, али да су дошле до исте тачке, на име, неутралности. Иако ниједан медиј у Србији није пренео овај део Ентахерове изјаве, аустријски генерал је рекао важну истину: не постоји подударност свих историјских путева ка неутралности и различити узроци утицали су на државе да посегну за неутралношћу. За неке од европских држава, очигледно, ти узроци су престали да делују. Зато ваља размотрити узроке који су Републику Србију гурнули ка војној неутралности у односу на постојеће војне савезе и утврдити да ли су ти узроци нестали или променили своју природу, правац и смер деловања.

УЗРОЦИ ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ СРБИЈЕ

Резолуцијом Народне скупштине о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, проглашена је војна неутралност Републике Србије у односу на постојеће војне савезе, 2007. године (Gaćinović 2018, 29). Помену-та резолуција донета је у специфичној ситуацији обликованој под утицајем унутрашње политичке подељености и конфликта визија између кључних политичких странака у Србији у првој деценији 21. века, неуспеха преговора српских власти са представницима косовских Албанаца под покровитељством Уједињених нација и болних сећања на НАТО агресију на СР Југославију и свести о улози коју је НАТО преузео на Косову и Метохији (Igrutinović 2022, 43–44). Ова одлука, истовремено, дошла је у моменту „постепеног опоравка Русије након постбиполарне слабости и наглог успона Кине, те успостављања противтеже САД и НАТО од стране ове две српском чиниоцу наклоњене и интересно компатибилне силе” (Stepić 2022, 101). У таквим условима, изнуђена неутралност Србије поклопила се са могућношћу да се заигра на карту неутралности, уз велику подршку јавног мњења.

У постпетоктобарском периоду постојале су политичке снаге које су навијале за чланство Србије у НАТО, а Србија је постала и чланица Партнерства за мир (Starčević 2007, 80–85). Међутим, не треба изгубити из вида да је став јавног мњења у Србији према чланству Србије у НАТО јасан и изразито негативан (Forca 2022,

171; Starčević i Blagojević 2019, 268–269; Stepić 2022, 103). Оваква перцепција јавности стабилна је у дужем временском периоду, а релативно добар пријем учлањења у Партнерство за мир у домаћој јавности у вези је са схватањем да чланство у Партнерству за мир није исто што и чланство у Северноатлантском савезу и да не води чланству у њему (Starčević 2007, 81). У демократском политичком систему, то је од изузетног значаја, осим у теорији демократског елитизма, према којој народ бира своје представнике и истовремено преноси на политичку елиту право да доноси одлуке, укључујући и оне болне (Starčević i Blagojević 2021, 128). Разлози због којих је став грађана о савезу са некадашњим савезницима из светских ратова тако јасно негативан, неодвојиви су од улоге водећих чланица НАТО у дешавањима на простору некадашње СФР Југославије, у последњој деценији 20. века. Нарочито је болно сећање на НАТО агресију на СР Југославију, а то је и кључни фактор „у опредељењу Србије за војну неутралност” (Forca 2022, 164–165).

Евидентно је да узроци због којих је Србија прогласила војну неутралност нису нестали нити су престали да делују. „Пошто је прошла сецесиони мартириј, доживела и преживела агресију на властиту државу, којом приликом је насилно и противправно отета АП КиМ, Србији је неопходан дужи период неутралног развојног предаха који претпоставља неприклањање постојећим војним и политичким савезима. У смислу економског опоравка, реформе војног сектора и развоја оружаних снага, за Србију војна неутралност није малодушни и лукративни, већ егзистенцијални и морални избор међународног положаја земље” (Кнежевић 2022, 181–182).

Укратко, од усвајања поменуте Резолуције, Република Србија настоји да доследно спроводи политику војне неутралности. Мада је ово опредељење од момента доношења одлуке праћено различитим проблемима, критикама и оспоравањима, прави проблем војнонеутралне позиције Републике Србије настаје 2022. године, после руске инвазије на Украјину или отпочињања специјалне војне операције, како исти догађај називају две сукобљене стране, свака у свом наративу. Ипак, подршка коју војна неутралност ужива у јавном мњењу, чак и ако се она тумачи као неизречени став „не у НАТО” (Stepić 2022, 101), омогућава да се на друштвеном плану уради много тога на имплементацији вредности неутралности, управо ради оснаживања могућности да се буде неутралан, са тврдом и меком моћи кадром да делује одвраћајуће за потенцијалне непријатеље.

ВРЕДНОСТИ НЕУТРАЛНОСТИ КАО ПЛАТФОРМА ЗА ОБНОВУ КОХЕЗИВНОСТИ СРПСКОГ ДРУШТВА

Војна неутралност Србије је критикована јер није међународно призната, због положаја Србије усред НАТО окружења, зато што угрожава односе Србије за Западом, производи економску штету и дезоријентише њену спољну политику, као и због нејасности и превазиђености (Mitić i Matić 2022, 255). С друге стране, истичу се предности војне неутралности „као развојне перспективе Републике Србије” (Gordić i Petrović 2019). Подразумева се да уравни тежено стратешко промишљање о овоме укључује и могућности и ризике, управо као што свака одлука доноси одређене предности у замену за своје мање угодне последице (Blažojević 2022, 130–140). Међутим, нарочито је значајно да војна неутралност подразумева поштовање одређених, њој својствених, друштвених вредности. Вредносни оквир неутралности чине: мир, слобода, интегритет и идентитет (Starčević i Blažojević 2019, 265). Све поменуте вредности имају важно место у српском културном обрасцу и српској традиционалној култури.

Различита гледишта о српском културном обрасцу углавном се пресецају у три главна закључака. Први је да се српски културни образац није ни стигао уобличити услед сталних промена и историјских недаћа које су спречавале његово формирање; или, у мало другачијем читању истих друштвено-историјских прилика, да овај образац није могао да се развије до вишег нивоа (Đorđević 1984, 263–268; Ćirić 2002, 16, 23; Šušnjić 2015, 471–472). Други закључак је да српски културни образац обилује супротностима, расколима, неслогом и поделами (Cvijić, 1987, 338–348; Dvorniković 1996, 7; Nedeljković 1997, 50; Šušnjić 2015, 476). Ови закључци говоре о кључном проблему српске културе и српског друштва – располућености, која је настала као последица живота на простору додира (и, нажалост, сукоба) великих сила, религија и култура, без довољно дугих раздобља мира и изградње који би осигурао просперитет и довршавање, или, да се послужимо изразом Тихомира Ђорђевића, „кристализацију” српског културног обрасца. „Разбијени социјални тип” настао је „на отвореним и лако пролазним положајима српских земаља, које су сваки час узнемираване непријатељским упадима, збеговима, расељавањима и досељавањима, ратовима, променама управе и администрације, променама начина живота и културе...”

(Ђорђевић 1984, 263). Према Ђорђевићу, управо разбијени социјални тип одликују „фатална несолидарност” и „слаб културни отпор” (267). За сређивање или „кристализацију” социјалног типа, неопходни су мир и стабилност. Трећи закључак односи се на кључне вредности традиционалне српске културе: слобода, национални идентитет, храброст, пожртвовање, поштовање предака, обичаја и религије (Ћирић 2002, 16; Свијић 1987, 338). Вероватно под утицајем дубоке укорењености ових вредности српске традиционалне културе, и данас, у пословично подељеном друштву у Србији, постоји висока сагласност у погледу вредновања слободе, независности и одбране отаџбине (Starčević i Blagojević 2019, 267–268; 269–270).

Савремени одблесци и актуелност друштвених вредности традиционалне српске културе нису остали имуни на изазове „флуидног модерног потрошачког друштва” (Bauman 2009, 9). Разлози ове промене на глобалном нивоу леже у промени материјалних основа друштвеног живота. Савремено потрошачко друштво у неолибералном идеолошком руху донело је додатно уситњавање друштва, до његове размрвљености, репродуковане захваљујући непрекидној конкуренцији, трци за профитом и егоистичном индивидуализму, без вишег смисла и обзира према дугорочној одрживости развоја. С друге стране, глобализација економије и повећане могућности различитих облика размене умањила је моћ националних држава. Као резултат овог процеса, националне државе почеле су да се повлаче пред друштвеним проблемима, преносећи на појединце велику одговорност за њихово решавање. Важна последица оваквог развоја догађаја је криза националног идентитета: национални идентитет је подривен, јер се људи окрећу ка властитом, индивидуалном идентитету, у складу са очекивањима изоштреног и егоистичног, конкурентског индивидуализма. Друга последица је криза легитимитета политичких институција: у друштвима која су била колевка савремене демократије појавила се политичка криза, са израженим неповерењем према институцијама и „политичкој касти” (Kastels 2022, 21–22).

Иако није могуће националним снагама, дакле, снагама једне државе, решити глобално настале проблеме, могуће је њихово ублажавање. У крајњем случају, било би неодговорно одустати од покушаја да се управља националним снагама на узбурканом мору глобалних токова и промена. Вредности неутралности могу да се покажу као изузетно значајни оријентирани у свету у коме се све

чешће говори о новој геометрији моћи у међународним односима и о мултиполарности. Зато и јесте оправдано и смислено „наставити истрајавати на досадашњој позицији, па чак и по цену да Србија на неко време буде усамљено ‘острво’ до трајне промене међународних прилика у своје мултиполарне димензије” (Gajić 2023, 70). Бити свој, самосвојан и слободан никада у историји није било лако ни појединцима и личностима, а нити народима. Поготово малобројним, као што је српски народ.

Са становишта заузетог у овом раду још је значајније то што вредности неутралности представљају добру полазну основу за превладавање проблема са којима се током свог развоја сусретало српско друштво. С једне стране, вредности неутралности кореспондирају са вредностима традиционалне српске културе, с тим што их подижу на ниво универзалности, те их, према томе, чине савременим и свевременим. Оне се, такође, подударују са националним вредностима прокламованим у Стратегији одбране из 2019. године, као и са ставовима јавног мњења у Србији у вези са евентуалним чланством Републике Србије у НАТО (Forca 2022, 171–172). С друге стране, вредности неутралности представљају одличан аксиолошки оквир за превладавање проблема који су до сада постојали у „кристализацији социјалног типа” код Срба. Неутралност у односу на друштво делује према споља и према унутра. Спољно деловање јесте стварање дистанце према рату и избегавање уплитања у оружане сукобе других држава. Неутралност подразумева приврженост миру и мирољубивом решавању потенцијалних сукоба, а мир јесте насушна потреба за развој и унапређење културног обраца. Унутрашње деловање неутралности последица је ослањања на сопствене снаге у погледу одбране. Доследно изведена неутралност на дужи период постаје значајан чинилац политике идентитета и развоја друштвеног интегритета. Приврженост миру у контексту неутралности не значи и одустајање од права на одбрану. Напротив, неутралност захтева од државе да развија капацитете за кредибилну одбрану, и то без ослоњања на савезнике. Дакле, неутрална држава мора да се ослони на сопствене снаге и да развије сопствени интегритет, тј. чврстину и непробојност. „Поуздајући се у сопствене снаге, пре него у савезе, она мора да гради капацитете за одбрану, укључујући и друштвену солидарност, кохезију и позитиван однос према одбрани отаџбине. Зато је ова унутрашња функција неутралности интегративна” (Starčević i Blagojević 2019, 266).

Она је и идентитетска, како нам то показује пример Швајцарске, коју, иначе, пресецају многе линије подела, укључујући националне, верске и језичке. У том смислу, потенцијална политика идентитета у Србији могла би да се ослони на војну неутралност и њен вредносни систем, баш као што би и стратегија развоја стратешке културе могла да се на томе заснује (Milenković 2019, 68).

ЗАКЉУЧАК

Ерозија неутралности у 20. веку по свему судећи ће се завршити ломом неутралности у Европи који стиже делом као последица руско-украјинског сукоба и промене перцепције безбедносних изазова, ризика и претњи, делом као логично исходиште тежње НАТО-а ка ширењу, а делом због неспособности потрошачких друштава неутралних држава у Европи да учествују у свеобухватној одбрани и тиме обезбеде кредибилну одбрану. Може се очекивати повећано интересовање за војне проблеме, веће улагање у војске, наоружање и војну опрему, плима научних и медијских анализа о питањима од значаја за одбрану и безбедност, као и заинтересованост за поновно увођење служења војног рока у Европи, иако карактер савременог друштва у развијеним земљама детерминише другачији тип војске (Starčević i Blagojević 2023, 37–39). Шведска и Финска већ су одустале од неутралности, а исход јавних дебата у другим неутралним европским државама можда ће потврдити тезу о слому неутралности. Уосталом, чланство у Европској унији, увођење санкција Русији и ширење русофобије, као и висок степен интероперабилности оружаних снага ових држава са војскама чланица НАТО, могу у постојећим међународним околностима да претегну над вредностима неутралности.

Република Србија је до одлуке о војној неутралности дошла путем којим ниједна од тренутно неутралних држава у Европи није ишла. Узроци због којих је Народна скупштина Републике Србије донела Резолуцију нису нестали. Нарочито се није променио однос грађана Србије према НАТО, који је за дуги период обележен НАТО агресијом на СР Југославију и улогом коју НАТО има на Косову и Метохији. Због тога, није реално очекивати да би грађани Србије у догледно време подржали на референдуму напуштање неутралности у корист чланства у НАТО-у, нити је за очекивати

да би било која релевантна политичка опција недвосмислено заговарала улазак у НАТО.

С друге стране, неутралност са супстанцијалним вредностима мира, слободе, интегритета и идентитета, може да се искористи као платформа за даљи развој српске стратешке културе, обнову кохезивности српског друштва и стварање услова за „кристализацију” српског културног обрасца.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Bauman, Zigmunt. 2009. *Fluidni život*. Novi Sad: Mediterran publishing.
- Blagojević, Veljko. 2016. „Potencijal vojne neutralnosti Republike Srbije u savremenim međunarodnim odnosima.” U *Uticaj vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i stabilnost u Evropi*, ur. Srđan Korać, 240–258. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu i Hanns Seidel Stiftung.
- Blagojević, Veljko. 2022. „Strateško promišljanje vojne neutralnosti Srbije: mogućnosti, izazovi i rizici.” *Srpska politička misao, posebno izdanje 2022*: 123–146. doi: 10.22182/spm.specijal2022.5.
- Briffa, Hillary. 2023. “Maltese Neutrality: A Live Debate.” *Neutrality Studies*. August 3 2023. <https://neutralitystudies.com/2023/08/maltese-neutrality-a-live-debate>.
- Costamagna, Christian. 2023. “War in Ukraine as a long-term effect of NATO intervention against Yugoslavia? An overview.” *Sociološki pregled*, 57 (2): 541–561. doi: 10.5937/socpreg57-42985.
- Čupić, Čedomir. 2002. *Politika i poziv*. Beograd: Udruženje za političke nauke Jugoslavije, Čigoja štampa.
- Cvijić, Jovan. 1987. *Sabrana dela, knjiga dva, Balkansko poluostrvo*. Beograd: SANU, Književne novine, Zavod za udžbenike.
- Czarny, Roman, and Krzysztof Kubiak. 2022. “Total Defence in a consumer society: a real possibility or wishful thinking? The case study of Sweden.” *Security, theory and practice* 48 (3): 63–74. doi: 10.48269/2451-0718-btip-2022-3-004.
- Đorđević, Tihomir. 1984. *Naš narodni život, tom 4*. Beograd: Prosveta.
- Dvorniković, Vladimir. 1996. *Psiha jugoslovenske melanholiје*. Beograd: Tersit –Signature.

- Forca, Božidar. 2022. „Vojna neutralnost Republike Srbije kao racionalno i prelazno rešenje.” *Srpska politička misao*, posebno izdanje, 147–188. doi: 10.22182/spm.specijal2022.6.
- Gaćinović, Radoslav. 2018. „Vojna neutralnost i budućnost Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti*, 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.
- Gajić, Aleksandar. 2023. „Geopolitički položaj Srbije nakon otpočinjanja rata u Ukrajini: neutralnost i strateško odvracanje u kriznom kontekstu.” *Srpska politička misao* 80 (2), 53–74. doi: 10.5937/spm80-44267.
- Galea, Albert. 2022. “Malta and neutrality: The story behind Malta’s main foreign policy pillar.” *Malta Independent online*. <https://www.independent.com.mt/articles/2022-05-15/local-news/Malta-and-neutrality-The-story-behind-Malta-s-main-foreign-policy-pillar-6736242955>.
- Gidens, Entoni. 2001. *Sociologija*. Podgorica: CID.
- Gordić, Miodrag, i Ivan Petrović. 2019. „Model vojne neutralnosti kao razvojna perspektiva Republike Srbije.” *Baština* (47): 117–134.
- Greminger, Thomas, and Jean-Marc Rickli. 2023. “Neutrality After the Russian Invasion of Ukraine. The Example of Switzerland and Some Lessons for Ukraine.” *PRISM* 10 (3): 27–43.
- Igrutinović, Milan. 2022. „Strah i ambicija: Srbija, vojna neutralnost i prošireno odvracanje.” U *Neutralnost i strateško odvracanje*, ur. Veljko Blagojević, 39–56. Beograd: MC „Odbrana”.
- Kastels, Manuel. 2018. *Uspon umreženog društva*. Beograd: Službeni glasnik.
- Kastels, Manuel. 2022. *Sunovrat. Kriza liberalne demokratije*. Beograd: Clio.
- Keatinge, Patrick. 2022. *European Neutrals, then and now*. Dublin: The Institute of International and European Affairs.
- Knežević, Miloš. 2022. „Mogućnosti i perspektive vojne neutralnosti Srbije – suverenizam i neutralizam pred izazovima multipolarizovanja.” U *Neutralnost i strateško odvracanje*, ur. Veljko Blagojević, 141–188. Beograd: MC „Odbrana”.
- Kremer, Uli. 2000. *Novi NATO – novi ratovi*. Beograd: Filip Višnjić.

- Menon, Rajan, and William Ruger. 2020. "NATO enlargement and US grand strategy: a net assessment." *International Politics* 57: 371–400. doi: 10.1057/s41311-020-00235-7.
- Michel, Leo G. 2011. "Finland, Sweden, and NATO: From 'Virtual' to Formal Allies?" *Strategic Forum* 265: 1–20.
- Milenković, Miloš. 2019. „Prilog određenju političkih činilaca strateške culture.” *Vojno delo* 71 (8): 52–72. doi: 10.5937/vojdela1908052M.
- Mitić, Aleksandar i Petar Matić. 2022. „Strateški okviri osporavanja vojne neutralnosti Srbije.” *Srpska politička misao*, posebno izdanje 2022: 245–266. doi: 10.22182/spm.specijal2022-9.
- Nedeljković, Draga. 1997. *Traženje dobra u nedoba*. Banja Luka, Beograd: Zadužbina Petar Kočić.
- Nielsen, Mete Kjuel. 2013. „Kako Zapad vidi neutralnost Srbije.” U *Neutralnost u XXI veku, pouke za Srbiju*, ur. Igor Novaković, 17–18. Beograd: ISAC Fond, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove.
- Pečujlić, Miroslav. 2002. *Globalizacija, dva lika sveta*. Beograd: Gutembergova galaksija.
- Sartori, Đovani. 2001. *Demokratija – šta je to?* Podgorica: CID.
- Scheidler, Fabian. 2023. "Austria: neutral for how much longer?" *Le Monde diplomatique*. <https://mondediplo.com/2023/09/07/austrian>.
- Simony, Andras. 2017. "Finland, Sweden and NATO: a view from Washington." In *Finland, Sweden and NATO. Did Trump Change Everything?*, ed. Jaan Siitonen, 83–95. Karis: The European Liberal Forum.
- Starčević, Srđan, i Srđan Blagojević. 2019. „Odnos srpskog društvenog karaktera i vojne neutralnosti.” *Vojno delo* 71 (8), 256–272. doi: 10.5937/vojdela1908256S.
- Starčević, Srđan, i Srđan Blagojević. 2021. „Autonomija vojne profesije kao uslov civilne demokratske kontrole vojske i ostvarivanja osnovne društvene uloge vojske.” *Vojno delo* 73 (3): 121–133. doi: 10.5937/vojdela2103121S.
- Starčević, Srđan, i Srđan Blagojević. 2022. „Profesionalna vojska u neutralnim državama i društvena potreba za zaštitom.” U *Neutralnost i strateško odvracanje*, ur. Veljko Blagojević, 209–227. Beograd: MC „Obrana”.

- Starčević, Srđan, i Srđan Blagojević. 2023. „Služenje vojnog roka kao deo društvenog ideala u Srbiji.” *Srpska politička misao* 80 (2): 33–51. doi: 10.5937/spm80-44254.
- Starčević, Srđan. 2007. „Partnerstvo za mir’ i globalizacija.” *Vojno delo* 58 (1): 60–86.
- Starčević, Srđan. 2007. „Partnerstvo za mir’ i globalizacija.” *Vojno delo* 59 (1): 60–86.
- Stepić, Milomir. 2022. „Celishodnost vojne neutralnosti Srbije kao instrumenta strateškog odvracanja u kontekstu globalnih geopolitičkih trendova.” U *Neutralnost i strateško odvracanje*, ur. Veljko Blagojević, 99–116. Beograd: MC „Odbrana”.
- Šušnjić, Đuro. 2015. *Teorije kulture*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Torvalds, Nils. 2017. “Summary: EU, Finland and Sweden. Maybe NATO in the future?” In *Finland, Sweden and NATO. Did Trump Change Everything?*, ed. Jaan Siitonen, 97–103. Karis: The European Liberal Forum.
- Webber, Jude. 2023. “Ireland opens debate on future of military neutrality.” *Financial Times*. May 18 2023. <https://www.ft.com/content/67279122-7cf4-41ad-bc98-24fe8a51538f>.

Илија Кајтез*

*Fakultet za međunarodnu politiku i bezbednost,
Univerzitet „Union Nikola Tesla”, Beograd*

Срдан Старчевић**

Vojna akademija, Univerzitet odbrane, Beograd

JUSTIFICATION OF MILITARY NEUTRALITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA AT A TIME OF EROSION OF NEUTRALITY IN EUROPE

Resume

This paper aims to examine the justifiableness of the Republic of Serbia's politics of military neutrality after the beginning of the Russo-Ukrainian conflict, i.e., in an era of extreme tensions between Western countries and Russia. The significance of this topic has been additionally elevated after two neutral countries, Sweden and Finland, renounced neutrality while debates about the appropriateness of neutrality emerged in other neutral countries, such are Ireland, Malta, and Austria. The purpose of the paper is to examine, from a perspective of sociology of politics, whether the position of military neutrality still represents a good foreign-policy strategy aiming to preserve sovereignty and territorial integrity. The hypothesis of this paper is that Serbia's military neutrality is justified by the social reality in Serbia.

The first chapter briefly describes the historical decline of neutrality during the first half of the 20th century. In that context, observation made in mid last century, according to which neutrality was becoming an obsolete concept, is true. Increase of NATO members, as well as abandoning neutrality under the influence of globalization and negative experiences of neutral countries in the 20th century, strengthens this assertion. However, we can conclude that neutrality has existed in continuity in Europe throughout the entire modern period of history,

* E-mail address: ilijasbm@ptt.rs.

** E-mail address: srdjan.starcevic@vs.rs.

* Овај рад је примљен 03. септембра 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 27. новембра 2023. године.

and that there were always some states that chose neutrality, with larger or lesser prospects of success in realization of their security interests. The great revolution, one might say the collapse of neutrality or even a frenzy to align, was the result of the Russo-Ukrainian conflict and new increasing tensions between the West and Russia.

The second chapter is dedicated to the causes of Serbia's decision to be military neutral. These causes include: internal division of key political actors in regards to strategic alignment, the issues of the status of Kosovo and Metohija in which the Russian Federation provides key support to Republic of Serbia in the United Nations, and the role of NATO in wars during the disintegration of Yugoslavia and currently in Kosovo and Metohija.

The third chapter lists the advantages in regards to social values implied by the position of military neutrality. Authors conclude that military neutrality represents a favorable strategic option for the Republic of Serbia, not just due to painful collective memory of Serbian citizens of the NATO aggression on Yugoslavia and the support of the Russian Federation to Serbia in regards to Kosovo and Metohija, but also due to the intrinsic values of neutrality which could become an identity attribute and a foundation of the renewal of solidarity in Serbian society.

Keywords: military neutrality, breakdown of neutrality, war, Republic of Serbia, NATO, Russo-Ukrainian conflict